

# ENVERS LA NOVA EUROPA (I TORNADA). LA COL·LABORACIÓ DE LA SECCIÓN FEMENINA I DEL FRENTE DE JUVENTUDES EN LES ACTIVITATS 'CULTURALS' DE LES JOVENTUTS HITLERIANES (1940-1944).

Toni Morant i Ariño<sup>1</sup>  
Universitat de València

## 1. “Nuestro tiempo total se acerca”: el bastiment de les relacions entre les organitzacions falangistes i les *naciones amigas*, 1936-1937.

A finals de juliol del 1936 el general Jordana anotava que, de camí a Valladolid, a tots els pobles havia trobat “los guardias y el vecindario saludando al estilo fascista”; dos setmanes més tard, en un altre viatge, anotava novament que tots els pobles apareixien “con banderas fascistas y sus habitantes dando vivas a España y saliendo con el brazo extendido”.<sup>2</sup> L'esclat de la guerra civil espanyola havia sigut conseqüència del fracàs de *Falange Española* (FE) i de les dretes republicanes no-moderades. Lluny, però, de fer-lo 'innecessari', la guerra feu esdevindre el partit feixista espanyol, per primera vegada, un partit de masses.<sup>3</sup> Paral·lelament, l'Espanya *nacional* va ser testimoni d'un nivell de mobilització femenina desconegut fins llavors, majoritàriament de la mà de Falange. La *Sección Femenina* (SF), després de les Milícies “la más importante organización auxiliar falangista”,<sup>4</sup> hagué d'adaptar-se a la seua nova funció: l'enquadrament, en tant que organització de masses feixista, de totes les dones -i xiquetes- espanyoles.<sup>5</sup> De forma més improvisada encara (sense pràcticament estructures prèvies), es bastiren a poc a poc també les organitzacions juvenils falangistes.

Mancades, però, de referents històrics, ambdues organitzacions hagueren de buscar a l'exterior exemples en què emmirallar-se. Atès el “cantonalisme” organitzatiu de Falange<sup>6</sup>, els i les *mandos* locals prengueren la iniciativa. N'esmentarem dos exemples. En primer lloc, L. Prieto Castro, del Servicio de Instrucción y Cultura a Zaragoza, s'adreçava al novembre al “Ministro della Propaganda de l'Impero Italiano” per anunciar-li la creació de l'esmentat servei i explicar-li que “nuestro mayor deseo” seria “poseer todas las publicaciones del Gobierno Fascista Italiano”.<sup>7</sup> Dos setmanes abans, Concha Herrera Murube, encarregada de Premsa y Propaganda de la SF de Sevilla, s'havia adreçat, aconsellada pel cònsol italià a la ciutat, directament al Secretari del *Partito Nazionale Fascista* (PNF). “Aquí empezamos a organizarnos”, afirmava, per la qual cosa li demanava “informes respecto a la organización y actividad de la juventud femenina fascista en Italia” (en concret, entre d'altres, sobre infantesa, joventuts, educació i maternitat.) i que la posara en contacte amb les mandos superiors de la “Falange Femenina Italiana”. Per si restava cap dubte del seu objectiu -i dels seus referents- s'acomiadava amb un llenguatge plenament feixista: “En España empieza a amanecer, el entusiasmo fascista es grande. Queremos un país como el vuestro, grandioso. Nuestro tiempo

---

1 L'autor forma part del projecte d'investigació “La identidad nacional española en el siglo XX” (HAR2008-06062/HIST), dirigit per Ismael Saz i finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación (Secretaria de Estado de Investigación).

2 JORDANA (2002), respectivament p. 61 i p. 62.

3 SAZ (2003), pp. 157-158.

4 PAYNE (1997), p. 401.

5 THOMÀS (2001), p. 136.

6 THOMÀS (1999), p. 101.

7 Archivio Centrale dello Stato (ACS, Roma), Ministero della Cultura Popolare (MCP), Direzione Generale dei Servizi della Propaganda (DGSP), Busta (caixa) 204.1.

total se acerca”.<sup>8</sup>

Si bé la Itàlia feixista havia sigut ja durant l'etapa republicana *el* punt de referència per a Falange<sup>9</sup>, també passà a ser-ho l'altra gran “nación amiga”, Alemanya. Els alemanys eren molt conscients de les conseqüències: el primer ambaixador nacionalsocialista davant Franco, Wilhelm Faupel, escrivia a mitjan novembre al ministre del *Reich* per a l'Educació que “[e]specialment les nostres relacions amb Espanya tindran en el futur un paper essencialment més gran que fins al moment”.<sup>10</sup> Faupel s'emportà a Espanya, “per desig del *Führer* [...] un home per a propaganda i un per a qüestions d'organització dels falangistes”.<sup>11</sup>

Per aquelles dates, les organitzacions juvenils i femenines de FE demanaven, insistentment, propaganda nacionalsocialista.<sup>12</sup> A finals de gener del 1937, Faupel explicava el funcionament del sistema: els serveis centrals de FE a Salamanca rebien contínuament material alemany de propaganda (entre d'altres, sobre el Servei del Treball, el Front del Treball o les Joventuts Hitlerianes), el “processaven” (adaptant-lo a les “circumstàncies espanyoles”) i reenviaven als corresponents serveis provincials del Partit.<sup>13</sup> Abans no acabara aquell mes, el vicecònsol alemany a Valladolid trametia un article d'*El Norte de Castilla* sobre un acte de la *Legión de Flechas*, on Javier Martínez de Bedoya havia acabat “excitando a los 'flechas' a seguir el ejemplo de la juventud alemana” i, en paraules de Dionisio Ridruejo (jefe provincial de FE a Valladolid): “La nueva Alemania [...] abre, con Italia y con España, la nueva forma del mundo”.<sup>14</sup> Aquests primers resultats favorables permetien passar a la següent fase: les visites.

## 2. “Veure, veure molt... i aprendre'n!”: les relacions de SF i OOJJ amb les Joventuts Hitlerianes (HJ), 1937-1940.

A finals de gener del 1937 Faupel notificà a Berlin que passava ja a “parar atenció” a les qüestions 'culturals'.<sup>15</sup> Algunes setmanes després en formulava clarament l'objectiu últim: “Si un dia volem collir en l'aspecte polític i econòmic els fruits del nostre recolzament actual a Espanya, hem de posar-nos en marxa, precisament ara, en els camps cultural i social, amb la major força possible”.<sup>16</sup> Al poc, Faupel demanava encetar les gestions necessàries per convidar a Alemanya, primerament, un grup de falangistes (homes i dones) “capaços”, per veure el funcionament de diferents organitzacions del NSDAP i “viure la nova Alemanya en les seues diverses organitzacions, perquè només allò viscut pot ser assumit i processat a consciència”.<sup>17</sup>e

*El Decreto de Unificación* tindria repercussions immediates per a les visites projectades: el bastiment del nou Partit únic aconsellava ajornar-les fins que la nova organització adoptara “una forma sòlida”.<sup>18</sup> Alhora, però, s'informava que en el cas de SF (on “ja s'ha produït una

---

8 ACS, MCP, DGSP, Busta 204.1.

9 PAYNE (1997), p. 264.

10 Faupel a Rust, 17.XI.1936; al Geheimes Staatsarchiv (GStA, Berlin), fons Ibero-Amerikanisches Institut (IAI), HA, Rep. 218, caixa 807.

11 Apunt de Neurath, 18.XI.1936; al Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA, Berlin), fons KENT III, caixa R-103189.

12 Respectivament, *Deutsches Konsulat* San Sebastián a *Deutsche Botschaft* (DB, Salamanca), 21.XII.1936, i *DB a Auslandsorganisation* (AO), 30.XII.1936; tots dos a PAAA, DB Madrid, caixa 759-21.

13 Faupel a *Auswärtiges Amt* (AA, ministeri d'Afers Exteriors), 21.I.1937; a PAAA, DB Madrid, 759, Sa20b.

14 César Miguel (vicecònsol) a DB, 28.I.1937; a PAAA, DB Madrid, 787.

15 Faupel a Reinecke, 22.I.1937; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, caixa 225.

16 Faupel a AA, 12.III.1937; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, caixa 213.

17 Cfr. Faupel a Kirchoff, 20.III.1937; a PAAA, DB Madrid, 759-21; també a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 436.

18 Petersen a Stoldt, 27.IV.1937; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 436.

unió de totes les respectives organitzacions”) “la situació actual possibilita, sense perdre més temps”, fins i tot augmentar-ne el nombre de convidades.<sup>19</sup> A mitjan juny es cursava la primera invitació oficial precisament a les màximes dirigents de SF (Pilar Primo de Rivera) i *Auxilio Social* (AS, Mercedes Sanz Bachiller).<sup>20</sup> Sembla que l'objectiu era planificar al més alt nivell el programa de visites que s'esperava començaren en un futur immediat: “en cas de negociacions importants”, Faupel recomanava la presència d'un col·laborador seu a Espanya, “coneixedor de la situació”.<sup>21</sup>

Als pocs mesos d'encetades les visites, tres informes alemanys en feien un primer balanç. Un 'estret parentiu ideològic' entre el (vell) falangisme i el nazisme feia que la Falange estiguera “agraïda per qualsevol consell”.<sup>22</sup> L'objectiu central de les visites era aconseguir “a poc a poc un grup de persones que constituïsquen un efectiu contrapès davant les velles elits reaccionàries (en bona part, formades a França); un grup al qual, a l'hora de bastir el Nou Estat, Franco haurà de recórrer arran la mancança de col·laboradors joves veritablement formats”.<sup>23</sup> Resulta indicatiu que tots tres informes (redactats per persones diferents) confirmaren la valoració de les organitzacions falangistes femenines feta mesos enrere: objecte d'una “consideració preferent”, els seus viatges de formació eren “intencionadament prioritzats”.<sup>24</sup> Al contrari que les organitzacions masculines (“molt més sotmeses al joc de forces en política interior” i, per tant, a molts canvis de personal), en les femenines, “hi ha, també entre les *mandos*, una concepció clara” i “una organització consolidada i ferma”, de la qual “potser calga esperar una ampliació, però cap mena de reorganització radical”.<sup>25</sup>

Les visites causaren una impressió favorable en les delegacions espanyoles. L'abril del 1938 la Delegada Nacional de SF afirmà que: “Alemanya m'ha causat una magnífica impressió. Les instal·lacions de l'Obra Femenina Alemanya han despertat un gran interès en mi”.<sup>26</sup> Uns mesos més tard, la *mando* encarregada d'un dels grups de SF, ho confirmà entusiasmada: “Volem veure, veure molt... i aprendre'n!”.<sup>27</sup> També les OOJJ tenien un objectiu clar: “estudiar l'organització de la joventut alemanya, com ja ho han fet amb les joventuts italianes” i “sobre la base d'aquests estudis, lliurar [...] un memoràndum que pot servir de base per al desenvolupament de l'organització de la joventut espanyola”, atès que “l'Espanya nacional pot aprendre molt de l'organització juvenil alemanya”.<sup>28</sup> No es tractava, però, d'una assimilació absoluta i acrítica. Es tractava d'*adoptar* allò vist a Alemanya, però *adaptant*-lo al cas espanyol. En les segures paraules de Primo de Rivera a Berlin: “Espanya rebutja tot allò que té una naturalesa estranya. Tanmateix, cal diferenciar entre esperit i organitzacions. Aquestes, si es tracta de models exemplars, sempre poder servir d'inspiració”.<sup>29</sup>

Les conseqüències directes es feren visibles ja al gener del 1938, durant el II *Consejo Nacional* de SF, considerat com a “casi todo el embrión de lo que sería después la Sección

---

19 Petersen a Stoldt, 3.VI.1937; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 436. El document original està datat el “3.V.1937”, però al text es fa referència a una carta del 29.V.1937, la qual cosa sembla aconsellar-ne el canvi.

20 Bohle a DB Salamanca, 19.VI.1937; a PAAA, KENT III, R27226. Per raons desconegudes, Primo de Rivera hi hagué de renunciar.

21 Faupel a AO, 2.VII.1937; a PAAA, DB Madrid, 759-20c.

22 Bobrik, sense destinatari, sense data (febrer del 1938); a PAAA, DB Madrid, 615-1, 10-1a (“Jahresbericht”).

23 Petersen a DAAD, 6.X.1937; a PAAA, DB Madrid, 614-1.

24 Ibid., i Kröger a RMVP, 11.XI.1937; a PAAA, DB Madrid, 759, Sa20.

25 Cfr. Petersen a DAAD, 6.X.1937, op.cit.; Kröger a RMVP, 11.XI.1937, op.cit.; i Bobrik, [II.1938], op.cit.

26 *Völkischer Beobachter* (VB), 14.IV.1938.

27 VB, 14.VIII.1938.

28 Així ho exposava, per a les dos primeres cites, el VB, 3.IX.1937, i per a la tercera, el VB, 25.IX.1937.

29 Cfr. VB, 14.IV.1938.

Femenina”.<sup>30</sup> Totes les *mandos* de visita a Itàlia i Alemanya durant el 1937 hagueren d'informar-hi dels respectius viatges. Segons un informe alemany, les *mandos* que havien visitat el *Reich* presentaren els millors resultats i foren designades per a la majoria dels càrrecs.<sup>31</sup> Si per als funcionaris alemanys a Espanya la situació permetia afirmar que “les organitzacions femenines més importants [...] s'organitzen seguint el model alemany i desitgen continuar sent formades i fomentades, en primer lloc, per Alemanya”<sup>32</sup>, per a les membres del BDM la delegació de Primo de Rviera havia viatjat a Alemanya “per a vore i aprendre” (“preguntaven molt i s'interessaven per tot”): “el model a seguir [...] és Alemanya”.<sup>33</sup>

Per part alemanya, l'acabament de la guerra civil suposà el moment de recapitular. D'una banda, des de la tardor del 1936 “fins i tot les unitats locals de les organitzacions juvenils espanyoles han rebut de nosaltres material de tota mena” i quantitat; els milers d'agraïments havien suscitat un intercanvi epistolar que els feia estar “sempre a l'aguait de les necessitats de les OOJJ fins i tot dels pobles més menuts”. De l'altra, s'havia donat als i les *mandos* de Falange les facilitats més diverses per continuar la seua formació a Alemanya i només la guerra havia impedit que s'haguera fet en proporcions més grans. Ara hi havia diverses visites programades i se'n planificaven d'altres.<sup>34</sup>

A l'estiu les visites es reprengueren, breument però amb una intensitat que insinua el que podria haver estat un hipotètic desenvolupament de les relacions sense una Guerra Mundial. L'esclat d'aquesta féu cancel·lar un campament internacional d'organitzacions juvenils (Barcelona, 25.VIII.-15.IX.) amb la participació ja confirmada de grups de les joventuts espanyoles, alemanyes, italianes i portugueses.<sup>35</sup> Quan l'1 de setembre del 1939 Falange ordenà la tornada immediata a Espanya de les delegacions a Alemanya, tres de les seues organitzacions (SF, SEU i OOJJ) hi tenien grups en viatges d'estudi.<sup>36</sup> S'obria d'ençà un cert *impasse*, que hauria de durar aproximadament un any, a les visites, però no als contactes entre les organitzacions espanyoles i alemanyes.

Si bé el 3 de setembre l'Espanya de Franco hagué de declarar-s'hi -benèvolament- neutral, les espectaculars victòries alemanyes al maig-juny del 1940 semblaren inclinar definitivament la balança de la guerra -i la de la Història- del costat de les *naciones amigas*. “Los sacrificios españoles de tres años” tindrien, per fi, “un fruto tangible en Europa”.<sup>37</sup>

### 3. “Bases para un nuevo orden en Europa”:

El 14 de juny del 1940 les tropes alemanyes entraren a Paris. Des de feia ja setmanes el ministeri alemany d'Afers Estrangers havia encetat els seus esbossos -especialment de caire econòmic- de l'Europa de postguerra.<sup>38</sup> la guerra semblava decidida. A Espanya l'enfonsament de l'odiat veí francès desfermà l'eufòria.<sup>39</sup> El *Nuevo Estado* franquista no volia fer tard al

---

30 PRIMO DE RIVERA (1983), p. 129.

31 Kröger a RMVP, 8.II.1938; a PAAA, DB Madrid, 703, lligall 770-3/1.

32 Kröger a RMVP, 11.XI.1937, op.cit.

33 Das Deutsche Mädel, V.1938, pp. 16-17.

34 Kröger a DB San Sebastián, 24.IV.1939; a PAAA, DB Madrid, 665-3.

35 De Bruyn a Baldur von Schirach, 3 i 16.VIII.1939; a PAAA, Inland, R98921.

36 Stohrer a AO, 1.IX.1939; a PAAA, KENT III, R27226.

37 Si més no, així ho proclamava un titular de *Ya*, 20.IX.1940.

38 NEULEN (1987), p. 25.

39 Aquesta era tal que, finals del mes de juliol, en una carta a l'IAI, una falangista que havia estat anteriorment d'estada d'estudis a Alemanya urgia: “espere impacient una invitació. Per favor, per favor, Frau Nolte, faci'm aquest gran favor... perquè m'agradaria presenciar a Berlin la Desfilada de la Victòria després de la desfeta d'Anglaterra”; M<sup>a</sup> Luisa Ozalla a Nolte, 30.VII.1940; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 986.

repartiment del botí: tres dies més tard de la presa de París, el ministre espanyol d'Afers Estrangers, Beigbeder, telegrafiava a l'ambaixada espanyola a Roma que comunicara el govern italià la llista de reivindicacions territorials espanyoles.<sup>40</sup>

Per a l'Alemanya nacionalsocialista l'any 1940 va ser el de la “febre europea”.<sup>41</sup> La premsa començà a “ocuparse en artículos programáticos con los fundamentos de la nueva Europa”, fruit del “derrumbamiento del viejo mundo europeo”: “Europa se encuentra en una revolución política, militar y económica”.<sup>42</sup> Per al Servei Exterior de la *Reichsjugendführung* (RJV, Direcció de la Joventut del Reich), “tot Europa mira hui cap a Alemanya i espera d'ella la responsabilitat i la conformació d'una 'Nova Europa’”.<sup>43</sup> Aquesta “taula rasa europea” era conseqüència de la clara lògica bèl·lica: “[e]n aquest dies es desenvolupa una transformació espiritual i política que per a la història d'Europa tindrà la més decisiva de les importàncies: estem presenciant els moments fundacionals d'un nou concepte europeu. [...] L'Europa que ara creix serà una Europa jove i, per tant, una Europa per a la joventut”. I “la jove Europa [...] anuncia la nova època”.<sup>44</sup>

A Espanya les grans victòries alemanyes reanimaren els aires imperials de Falange.<sup>45</sup> No es tractava, però, com després seria el cas dels nacionalcatòlics, d'un imperi espiritual: l'*Imperio* falangista era un imperi real i passava, per descomptat, per entrar en guerra del costat de les “nacions amigues”, amb els consegüents beneficis territorials i econòmics. No debades, la guerra civil espanyola era presentada com a la primera gran batalla d'aquesta guerra europea i ara els espanyols havien de cobrar-se, “al presente, el sacrificio que con la sangre de nuestras juventudes hizo España, precisamente para que ese nuevo estado de cosas en Europa fuese posible”.<sup>46</sup> En “las primicias trascendentales de la nueva época que comienza” es requeria “la colaboración estrecha de todos los pueblos europeos”, respecte a la qual “como españoles, ni nos encontramos supeditados ni podemos mostrarnos ajenos”.<sup>47</sup>

Hi havia, doncs, el desig de ser-hi. La voluntat projectiva, tan típicament feixista, empentava els falangistes cap a l'exterior. La missió exterior era un mitjà per a consolidar la revolució interior: *Imperio* i *Revolució* eren dos cares de la mateixa moneda. I, des de tots els punts vista, l'horitzó del nacionalisme falangista era Europa. Les victòries alemanyes havien accentuat sobremanera l'europeisme falangista i durant els mesos finals del 1940 i els primers del 1941 els falangistes desenvoluparen el més radical dels discursos feixistes.<sup>48</sup> L'esperada desfeta de Gran Bretanya havia de significar per a Europa “la puesta en marcha de un nuevo régimen”, qüestió en la qual “[l]a voz de España es importantísima”.<sup>49</sup> Per a que aquesta veu es poguera sentir amb tota claredat només calia ja el pressupòsit essencial: la participació victoriosa en la guerra europea. El bàndol i els aliats ja estaven triats. No n'hi havia cap dubte.

Espanya volia participar de la Nova Europa i les organitzacions falangistes volien participar de la “Jove Europa”. Com a bona prova, mentre arribava el moment adient per a

---

40 Beigbeder a Roma, Tel. 165-166, 17.VI.1940; a Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores (AMAE), R-1457/1-1..

41 NEULEN (1987), p. 25.

42 “La Nueva Europa”, en: *El Observador del Reich*, 16.VII.1940.

43 Heinz GOLLMAR: “Dem jungen Europa entgegen”, dins: *Das ist Deutschlands Jugend. Monatlicher Nachrichtendienst des Auslandsamtes der Reichsjugendführung*, 7-8, 15.VIII.1940, pp. 5-6.

44 Ibid., pp. 6-7.

45 SAZ (2003), p. 274; al respecte, per a la següent argumentació prenem com a base el cap. 5.

46 Segons César González Ruano, a “Bases para un nuevo orden en Europa”; *España* (Tànger), 14.IX.1940.

47 Ibid.

48 SAZ (2003), p. 290s.

49 Ambdues cites, respectivament, a *España*, 14.IX.1940, i *Ya*, 20.IX.1940.

entrar en guerra, una expedició de les OOJJ falangistes marxà a Padova per a participar als actes de cloenda de la *Marcia della Giovinezza*, on Mussolini passà revista als batallons juvenils italians abans que aquests marxaren a Àfrica. El 10 d'octubre, i en presència del *Gran Consiglio Fascista*, d'altres autoritats italianes i dels representants diplomàtics de les respectives nacions, delegacions de les joventuts alemanyes, espanyoles (la segona delegació estrangera més nombrosa), búlgares, hongareses i romaneses desfilaron davant del Duce.<sup>50</sup> Cancel·lat el campament internacional juvenil de l'estiu del 1939, era aquesta la 'presentació' internacional de les organitzacions juvenils falangistes.

#### 4. “Cordialidad, simpatía y compenetración”. La SF i el FdJ en el “treball cultural” europeu de la RJF, 1941-1942.

Mentre durant 1940-1941 la diplomàcia alemanya rebutjava desenvolupar (més enllà de la teorització de l'explotació econòmica del continent) tota iniciativa política a nivell europeu que poguera limitar el seu domini del continent<sup>51</sup>, els projectes europeus de la RJF anaven concretant-se. Les seues reflexions al respecte preveien la creació d'una unió supraregional de les organitzacions juvenils dels països sota influència alemanya, que hauria de ser no la suma de diversos tractats bilaterals, sinó més aviat *un* gremi amb *una* direcció multinacional. Es tractava d'una iniciativa que, anant més enllà de criteris racials germànics (la qual cosa només hauria comprès els països nòrdics i els considerats germànics), aplegava també part de les joventuts eslaves i llatines en l'àrea d'influència política i cultural alemanya.<sup>52</sup>

L'anunci oficial es féu en una trobada que la RJF organitzà a Garmisch-Partenkirchen entre finals de febrer i primeries del març del 1941, amb ocasió del seu campionat d'esports d'hivern. Va ser el seu primer acte amb un marc expressament europeu: s'hi convidà delegacions de Dinamarca, Finlàndia, Itàlia, Japó, Iugoslàvia, els Països Baixos, Portugal, Romania, Eslovàquia, Hongria... i Espanya. Per part espanyola hi viatjaren un equip esportiu (masculí) de Falange i una delegació de SF, composta per tres altos *mandos*: Clotilde Salazar, María Ontiveros i María de Miranda, regidores centrals, respectivament, del SEU, del Servicio Exterior i d'Educació Física de SF.<sup>53</sup>

A finals d'agost tornaren a aplegar-se a Alemanya, amb ocasió ara dels campionats d'estiu de les Joventuts Hitlerianes celebrats a Breslau (actual Wroclaw, Polònia), les diferents organitzacions juvenils dels països de l'Eix, els seus aliats i els seus satèl·lits: Alemanya, Itàlia, Finlàndia, Hongria, Noruega, Romania, Bulgària, Eslovàquia, Croàcia, Dinamarca, Països Baixos, Flandes i Valònia... més Espanya. Primo de Rivera, qui ja abans de l'atac alemany a Rússia, havia expressat “d'allò més sovint” el seu desig de ser convidada novament a Alemanya<sup>54</sup>, agràia a Jutta Rüdiger, Delegada del *Reich* per a les Joventuts Femenines, la seua invitació: “Desde luego estamos encantadas de poder ir ahora a Alemania y así también tendremos motivo en esta ocasión de saludar a todos los camaradas alemanes con los que tan cordiales relaciones nos unen de amistad, simpatía y compenetración”.<sup>55</sup>

El 26 d'agost Baldur von Schirach, *Reichsleiter* per a l'Educació de la Joventut, anuncià, per primera vegada en públic, la intenció de fer realitat “un grup de treball de la jove Europa”.

---

50 “Informazioni sulla manifestazione di Padova”, 5.X.1940; a ACS, MCP, Gabinetto, Busta 84.

51 NEULEN (1987), p. 29.

52 BUDDRUS (2003), p. 787.

53 Ontiveros a Deutsche Botschaft, 17.II.1941; a PAAA, DB Madrid, 630-4.

54 AA a DB, 18.VII.1941; a PAAA, DB Madrid, 630-4.

55 Primo de Rivera a Rüdiger, 12.VIII.1941; a Real Academia de la Historia, Fondos Asociación Nueva Andadura, Serie Azul, Carpeta 108, Subcarpeta 3. La carta acabava amb “Heil Hitler. Arriba España”.

Tot destacant els suposats punts en comú i la coincidència d'interessos de la “joventut europea”, Schirach proclamava que, “en mig d'una guerra en la qual Alemanya i Itàlia i les potències aliades i amigues de l'Eix anuncien, contra l'anarquia bolxevic i la democràcia plutocràtica, la llei del nou ordre europeu”, també “comença la joventut europea a desenrotllar les banderes de la seua vella cultura”. Les llengües eren certament “diferents, però els nostres cors baten al mateix ritme. Ens uneixen ideals comuns”, com ara els principis que “els joves dirigeixen els joves, l'ideal de la justícia social i la idea d'una comunitat de destí de la jove generació europea. Som germans i germanes en lluita per la llibertat de l'esperit europeu contra el terror del bolxevisme i contra el poder de l'or. Per aquests ideals marxem i lluitem”.<sup>56</sup>

De tornada a Berlín, Primo de Rivera es declarava meravellada d'uns actes que tenien lloc “en el moment d'una acarnissada lluita pel futur d'Europa”, en el qual Alemanya “està en situació d'aplegar al seu voltant els pobles d'Europa amb voluntat de construir i posar els fonaments de l'evolució futura”.<sup>57</sup> De l'ambient triomfalista que, durant aquesta tercera visita de Primo de Rivera, es vivia a Berlín, de la convicció d'estar vivint els últims moments de la guerra a Rússia (raó per la qual calia preparar els projectes de postguerra en les més diverses àrees), dona fe el fet que el 9 d'octubre el cap de la premsa del Reich convocara, a instàncies de Hitler, una conferència especial de premsa on anuncià que les últimes restes de l'exèrcit soviètic havien estat encerclades davant Moscou i s'adreçaven inexorablement al seu extermini: “La campanya de l'Est està decidida”.<sup>58</sup> Als pocs dies, els diaris alemanys portaven a primera plana les declaracions de Serrano Suñer del 28 d'octubre tot reconeixent “la unidad de la lucha europea”.<sup>59</sup>

Tanmateix, la Unió Soviètica no caigué i la duresa de la guerra obligà a cancel·lar la reedició dels campionats de Garmisch, previstos per a finals de febrer del 1942.<sup>60</sup> Els plans de fundació de l'associació juvenil europea, però, continuaven i al mes de febrer es trameteren les invitacions per a la següent etapa, unes activitats conjuntes germano-italianes anomenades Pont Cultural Weimar-Firenze. “[N]ell'ora storica che l'Europa attraversa” es pretenia “avvicinare la gioventù delle Nazioni di Europa alle più nobili espressioni della cultura Italiana e Tedesca que rappresentano nella stessa misura la eterna forza dello spirito e la luce del futuro”.<sup>61</sup>

A Weimar es tornarien a trobar els representants de les catorze nacions de l'any anterior. Si a Garmisch i Breslau el focus havia estat en les activitats esportives, aquest es traslladaria en les celebracions de Weimar i Florència a les culturals. Per a les Joventuts Hitlerianes el treball cultural tenia una importància central per al rearmament moral d'una joventut en guerra i el seu enquadrament en les activitats bèl·liques nacionalsocialistes.<sup>62</sup> El rerefons polític, doncs, movia a pocs dubtes: Weimar era “la manifestació política de la joventut europea contra les forces disgregadores del món que volen destruir la cultura”, amb la intenció de donar “un reconeixement de la comunitat d'idees intel·lectual i cultural [però] també un reconeixement de la unitat política de la nova Europa”.<sup>63</sup> La conseqüència d'aquesta unitat obligava a “contribuir activament a la cada vegada més estreta col·laboració de les organitzacions juvenils [...], obligades en allò més profund de la comunitat política de destí de la jove

---

56 *Das Archiv*, 1941, p. 407; citat a partir de BUDDRUS (2003), p. 788.

57 “In Berlin traf ein: Pilar Primo de Rivera”; a *V/B*, 3.IX.1941.

58 Citat a partir de BONACKER (2007), p. 97.

59 Segons “Resumen de Prensa Alemana hasta el 1 de noviembre de 1941”; a AMAE, R-4008/6.

60 Luther a Legació alemanya a Lisboa, 6.I.1942; a PAAA, Deutsche Gesandtschaft Lissabon, 206-10.

61 Vidussoni i Axmann als dirigents de la Joventut Nacionalsocialista de Dinamarca, febrer del 1942; a ACS, MCP, Gabinetto, 84.

62 KLAUS (1983), p. 102.

63 Respectivament *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20.VI.1942 i *Frankfurter Zeitung*, 21.VI.1942.

Europa”.<sup>64</sup>

Hi havia previst un intens programa d'activitats culturals: quatre certàmens artístics, obres de teatre, exposicions (sobre el llibre juvenil o sobre la premsa juvenil europea) i projeccions de cinema juvenil (amb pel·lícules de temàtica política).<sup>65</sup> A banda, es crearen grups de treball amb membres de cada delegació per a tractar temes com ara música, joventut i llibre, premsa juvenil, joventut i teatre, ràdio.<sup>66</sup> Per part espanyola hi viatjà la plana major de les organitzacions femenines i juvenils falangistes: Primo de Rivera (en la que seria la tercera visita a Alemanya en deu mesos), José Antonio Elola Olaso (*Delegado Nacional del Frente de Juventudes*) i Julia Alcántara (regidora central de la SF del *Frente de Juventudes*), a banda de Carmen de Icaza, secretaria nacional d'Auxilio Social. Tots ells es traslladarien a Florència i després a Roma per als actes finals del Pont Cultural.

A Weimar, Schirach els havia assegurat al seu discurs de cloenda que “[a]questa guerra no es fa per pretensions territorials, [sinó] per la joventut d'Europa. [...] Batalla rere batalla la jove Europa avança en aquesta guerra de victòria en victòria”.<sup>67</sup> De les trobades personals i de l'intercanvi d'opinions entre els i les diferents *mandos*<sup>68</sup> havia sorgit la convicció de “demostrar l'estreta col·laboració de cara al futur immediat amb la fundació d'una gran 'Associació Juvenil Europea’” a la tardor del 1942.<sup>69</sup> De fet, ja al maig se n'havia hagut d'ajornar l'acte fundacional perquè per a l'estiu les diferents organitzacions juvenils havien d'assumir treballs d'importància per a la guerra i s'esperava que, ja per a la tardor (suposadament després de l'esperada ofensiva alemanya d'estiu), “els progressos de la situació política i militar” crearien “unes precondicions més favorables encara” per a la fundació.<sup>70</sup>

## 5. “La consciència d'una pertinença comuna europea”: el congrés fundacional de la Associació Juvenil Europea.

Aquestes “precondicions” semblaren donar-se ja menys de tres mesos després. L'èxit inicial de l'ofensiva alemanya d'estiu a Rússia havia dut a primeries d'agost les organitzacions juvenils alemanyes i italianes a convocar oficialment el congrés fundacional per als dies 14-19 de setembre. Quan el dia 14 tingué lloc la sessió inaugural de l'Associació Juvenil Europea (*Europäischer Jugendverband*), els exèrcits alemanys es trobaven avançant a pràcticament tots els fronts: eixe dia unitats del 51º Grup d'Exèrcits es trobaven a pocs quilòmetres del centre de la ciutat de Stalingrad i al nord d'Àfrica les tropes de Rommel acabaven de rebutjar un desembarcament britànic davant Tobruk i es trobaven ben endinsades a territori egipci.<sup>71</sup> La “victòria final” semblava -ara sí- qüestió de setmanes i la “joventut europea” no hi volia fer tard.

Eixos dies, doncs, s'aplegaren a Viena, ciutat d'una gran tradició cultural de la qual Baldur von Schirach era governador, més de 300 *mandos* juvenils provinents dels catorze països que ja havien participat en les reunions preparatòries, en “representació” teòrica d'uns 44 milions de joves.<sup>72</sup> Tots -països de l'Eix, aliats i satèl·lits- es trobaven oficialment en guerra: només

---

64 *Mädel – Eure Welt*, 1943, p. 28.

65 *Mástil*, 43, I.VIII.1942.

66 *Frankfurter Zeitung*, 25.VI.1942.

67 *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 25.VI.1942.

68 Un dels resultats més destacats de les trobades, segons el *Frankfurter Zeitung*, 25.VI.1942.

69 *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20.VI.1942.

70 Lamann a Huene, 9.V.1942; a PAAA, DG Lissabon, 206, DPol3 Nr10.

71 BUDDRUS (2003), p. 791.

72 *Ibid.*

Espanya era no-bel·ligerant (que no és el mateix que neutral) i tenia tropes combatent a Rússia del costat dels exèrcits de l'Eix. L'argumentació de Luis Suárez que a Viena intervingueren “países amigos y neutrales” no se sosté, atès que Portugal i França no hi participaren, sinó que hi enviaren, respectivament, un delegat com a observador.<sup>73</sup>

L'objectiu era la creació d'una aliança antibolxevic, sota batuta alemanya, que aplegara la “joventut combatent al front” en una mena de -fictici- “exèrcit espiritual” europeu en una gran comunitat ideològica, que en cas de necessitat també es poguera materialitzar en un sentit pràctic, això és, militar.<sup>74</sup> En paraules de l'ambaixada italiana a Madrid, el Congrés responia “únicamente [a]l deseo de dar un marco común [...] a la colaboración táctica, ya existente en muchas esferas [...]. Este unión ha de representar, reconociendo desde luego, plenamente las peculiaridades nacionales de los pueblos, la plataforma para la juventud europea unida por la lucha con el bolscevismo [sic]. La organización no persigue ningún fin político”.<sup>75</sup>

L'Associació tenia dos presidències honoràries i dos presidències efectives, repartides entre Alemanya i Itàlia, i una mena de Gran Consell de *Mandos*, amb la representació dels *mandos* masculins de totes les delegacions i els femenins alemany, italià i espanyol.<sup>76</sup> El Congrés no estava pensat només com a un conjunt d'activitats culturals i celebracions, sinó que incloïa també un conjunt de comissions o grups de treball, dividits temàticament i amb la participació de representants de cadascuna de les delegacions.<sup>77</sup>

De fet, tot i no ser oficialment “bel·ligerant”, Espanya hi participà, ho féu a un alt nivell i ho volgué fer encara a més alt nivell: poc abans de començar les sessions, i en contra dels acords preparatoris, el ministre Secretario General del Movimiento, José Luis Arrese, proposà urgentment que Espanya, “habida cuenta de los méritos contraídos por España en la lucha [...] contra los bolcheviques”, obtinguera en la figura del Delegado Nacional del Frente de Juventudes una tercera presidència.<sup>78</sup> La proposta fou rebutjada: Elola hagué de conformar-se amb ser només el president d'una de les *quinze* comissions i només pogué aconseguir el canvi de la que havia de presidir (“Joventut i Família”, en lloc d’“Educació Ètica”). Cal destacar que, en contrast i amb cap soroll, Pilar Primo de Rivera fou nomenada des d'un primer moment, juntament amb Jutta Rüdiger i Penelope Testa, co-presidenta de l'*única* comissió femenina del Congrés, atès que segons explicava Rüdiger a les seues memòries hi havia tres països - Alemanya, Itàlia i Espanya- que havien avançat especialment en l'àmbit del 'treball femení'.<sup>79</sup>

Al seu discurs d'inauguració, Schirach, un dels presidents honoraris, havia anunciat que l'Associació, si bé no era “cap creació de la democràcia”, sí que reconeixia -i això contradieia, ni que fóra retòricament, el discurs oficial del Reich- l'equiparació de drets de totes les organitzacions, independentment de la població i grandària del país i del seu nombre d'afiliats. A banda, es descartava tota “ingerència en les circumstàncies internes” de cada organització, atès que cadascuna era “nacionalment independent” i que no hi havia “cap patent per a la

---

73 Cfr. SUÁREZ (1993), pp. 150-151, i per a rebatre'l BUDDRUS (2003), p. 792.

74 Ibid., p. 791.

75 Reggia Ambasciata Italiana, Madrid, a ministeri espanyol Afers Estrangers, 1.IX.1942; a AMAE, R-1735/120.

76 BUDDRUS (2003), p. 792.

77 Hi havia quinze comissions en total: “Esports”, “Construccions i viatges”, “Premsa, cinema i ràdio”, “Formació de Jerarquies”, “Joventut i Sanitat”, Dopolavoro, “Educació ètica”, “Joventut i professió”, “Cultura i Art”, “Servei Rural”, “Joventut i Escola”, “Usos i costums”, “Joventut i Família” i “Joventuts Femenines”. Cadascuna estava presidida per un dels mandos juvenils d'un país, tret d'Alemanya i Itàlia que en presidien dos, respectivament; cfr. Juan Schwarz a Jordana, 1.X.1942; a AMAE, R-1735/120.

78 Comunicacions del ministeri espanyol d'Afers Exteriors a les ambaixades italiana i alemanya a Madrid, 15.IX.1942; ambdues a AMAE, R-1735/120.

79 RÜDIGER (1999), p. 115.

direcció de la joventut”. Partint d'aquestes premisses, la tasca de l'Associació havia de ser “la consolidació i enfortiment, en la nova generació, d'una consciència de pertinença comuna europea”. Autoproclamada com a “la unió de *mandos* i educadors juvenils més gran de les fundades fins ara al món, parteix per a la consecució de la seua tasca de la idea que la Nació, la llar familiar i la comunitat juvenil nacional són les instàncies d'experiència decisives per a l'educació de la joventut”.<sup>80</sup>

Però també l'antisemitisme tingué lloc al seu discurs. Schirach, qui eixe mateix any havia ja anunciat que per la tardor Viena seria “judenfrei” (lliure de jueus), declarà ara al seu discurs que “cada jueu que actua a Europa és un perill per a la cultura europea” i que, per a ell, les deportacions eren “una contribució activa a la cultura europea”.<sup>81</sup> Cal no sorprendre's que, si l'antisemitisme racial era un dels elements definidors de la ideologia nazi, les Joventuts Hitlerianes també en foren partícips i exponents a nivell europeu. Sobta, però, que també el Delegado Nacional del Frente de Juventudes hi fera referència al seu discurs, en parlar explícitament d’“hombres de faz macilenta y nariz picuda [...], rozagantes, porque conocen al día hasta la cotización de la sangre juvenil”.<sup>82</sup> Elola havia volgut donar al Congrés un accent catòlic, amb esments a la tradicional moralitat catòlica, doncs en la seua opinió “el treball juvenil espanyol i, més enllà, qualsevol treball amb les joves generacions tenen la gran tasca de fer vius els valors i les idees del cristianisme (= catolicisme)”.<sup>83</sup> Sembla, però, que el seu fervorós catolicisme no l'immunitzava, com hem vist, davant declaracions antisemites.

A la sessió de cloenda els presidents de les comissions en presentaren les conclusions, el “veritable nucli del congrés”. Tot resumint, s'afirmava que “la idea i la forma de cada treball juvenil estan definides en termes nacionals, però en nombroses qüestions s'havia percebut no només la pulsio, sinó una absoluta necessitat de la col·laboració interestatal”.<sup>84</sup> En nom de l'única comissió amb presidència tripartita, la femenina, que hauria treballat en “perfecta harmonia”<sup>85</sup>, Pilar Primo de Rivera fou l'encarregada de llegir-ne les conclusions davant del plenari. En tornar a Espanya, declarava a les publicacions de SF: “Venimos contentos porque España ha quedado en el lugar que merece por su historia y por su aportación a la lucha contra el comunismo, principal aglutinante de esta Confederación de Juventudes Europeas”.<sup>86</sup>

El Congrés, la “coronació” de les activitats culturals de les Joventuts Hitlerianes<sup>87</sup>, estava concebut com el principi de la col·laboració juvenil europea. En aquest sentit, s'anuncià que les comissions de treball es reunirien als països dels respectius presidents i que el 1943 el plenari es tornaria a reunir, ara a Itàlia. Tanmateix, bona part dels acords d'intercanvi assolits en les diverses àrees d'actuació no es pogueren dur ja a terme. El canvi de signe de la guerra - ara sí ja definitiu- ho acabaria impedit.

## 6. I tornada: la fi de la col·laboració europea, 1943-1944.

---

80 Citat a partir de BUDDRUS (2003), p. 793.

81 Citat a partir de BUDDRUS (2003), p. 795.

82 “Discurso de nuestro delegado nacional en el Congreso de Juventudes Europeas”, *Mástil*, número especial, 1942, p. 7. Les afirmacions de Luis Suárez, en el sentit que la intervenció del molt catòlic Elola evità que “ni siquiera una ligera alusión al anti-sionismo se desliza[r]a” perden, doncs, tota credibilitat; cfr. SUÁREZ (1993), p. 150.

83 Segons es recordava a l'informe d'un dels presents; cfr. Hunsche a Von Merkat, 5.X.1942; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 894.

84 Citat a partir de BUDDRUS (2003), p. 795.

85 Segons recordava Jutta Rüdiger a les seues memòries; RÜDIGER (1999), p. 115.

86 Citat a partir d'*Y. Revista para la Mujer*, 58 (XI.1942) i *Medina*, 81 (4.X.1942).

87 KLAUS (1998), p. 109.

Quan, transcorreguts només dos mesos, les diferents comissions començaren a reunir-se, la situació era ja molt diferent: els exèrcits alemanys havia encetat ja una retirada que només acabaria a Berlín el 1945. Això afectà al desenvolupament de les diferents comissions: la de Premsa, Cinema i Ràdio es reuní al novembre a Itàlia, amb participació espanyola; la de Joventut i Família es reuní a desembre a Madrid, però amb la participació de només ja sis delegacions, mentre que la del Servei Rural, que havia de reunir-se a Oslo al febrer, fou cancel·lada en plena desfeta de Stalingrad.<sup>88</sup>

A Espanya també la situació interna havia canviat notòriament: Serrano Suñer havia estat destituït poc abans del congrés de Viena i Jordana si bé en un primer moment no s'oposà frontalment a aquesta col·laboració, encetà un lent viratge en la política exterior espanyola.<sup>89</sup> Falange, ja abans de la caiguda d'Itàlia, es trobava a la defensiva i les mostres de solidaritat amb els alemanys podien pagar-se: “Qui d'entre els falangistes s'expressa clarament a favor d'Alemanya acaba, tard o d'hora, sent substituït per una altra persona que sovint no té les mateixes relacions amb Alemanya i no pot, doncs, ser perillós”.<sup>90</sup>

Amb tot, alts jerarques falangistes encara s'hi posicionaven públicament: el 30 de gener Pilar Primo de Rivera assistí a la commemoració organitzada per la colònia alemanya a Madrid pel “X aniversario de la exaltación del Führer al Poder”.<sup>91</sup> Fins i tot, encara al juliol, quasi el mateix dia que Mussolini fou enderrocat, viatjà -per última vegada- a Berlín amb una excusa tan poc creïble (després de més de sis anys de relacions) com ara “conocer las organizaciones del NSDAP”.<sup>92</sup> A l'octubre, arran les declaracions d'Arrese, una Primo de Rivera “furiosa” i “en creciente exaltación” afirmà que “decir que España no es totalitaria es hacer traición a Falange” i definí la previsible retirada de la División Azul com a “una traición a la Falange y a Alemania”.<sup>93</sup>

De fet, encara aquell mateix octubre continuaven els contactes de SF i el *Frente de Juventudes* quant a la col·laboració europea amb les Joventuts Hitlerianes: aquestes, derrotada Itàlia, buscaven donar-hi a Espanya una funció destacada. Elola i Primo de Rivera haurien saludat “molt cordialment” les invitacions a continuar els treballs i haurien declarat, “també per al futur, la seua predisposició a una col·laboració estreta i cada vegada més forta”.<sup>94</sup> Tanmateix, l'agreujament de la situació militar per a Alemanya provocà que les seues organitzacions hagueren de concentrar-se en tasques bèl·liques auxiliars i ajornar pràcticament totes les seues activitats culturals fins la finalització -victoriosa, és clar- de la guerra.<sup>95</sup>

Al mes de maig del 1944 Primo de Rivera encara buscava demostrar la seua posició favorable a Alemanya convidant a la *II Concentración Nacional* de SF dos delegacions

---

88 Cfr., respectivament, Reggia Ambasciata d'Italia a ministeri espanyol d'Afers Exteriors, 12.XII.1942; a AMAE, R-1730/93; Mástil 52 (15.XII.1942) i 53 (1.I.1943) i Jordana a Vidal, 1.II.1943; a AMAE R-1080/3.

89 L'actitud esquiva de l'ambaixador espanyol a Berlín, defugint tot contacte amb les organitzacions alemanyes i evitant participar en activitats hispano-alemanyes, n'és una bona prova; cfr. Faupel a Schmitt, 18.II.1943, i Von Merkat a Mittelstaedt, 14.IV.1943; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 766 i 722, respectivament.

90 Lohmann, “Eindrücke meiner Spanienreise vom 9. bis 19. März 1943”; a GStA, IAI, HA, Rep. 218, 574.

91 *Pueblo*, 1.II.1943.

92 Primo de Rivera sentia “una extraordinària simpatia per Alemanya i [tenia] una gran influència a Espanya” i la seua actitud proalemanya era “clarament sincera”, segons el cap de l'AO; Bohle a AA, 22.VII.1943; a PAAA, KENT III, R29749, Kartei 1111, D7. Bona mostra de la incomoditat que provocà a Espanya el viatge és que, a diferència de l'intens seguiment periodístic anterior, ara la premsa només en donaria dos brevíssimes notícies; cfr. *La Vanguardia Española*, 25.VII.1943 i 10.VIII.1943, respectivament.

93 Segons les -versemblants- cartes de denúncia de María Dolores de Naverán a Carrero Blanco, 14.X.1943; dins: *Documentos Inéditos para la Historia del Generalísimo Franco*, v. IV, pp. 502, 506 i 509.

94 Segons un document intern adreçat al ministre alemany d'Afers Exteriors, 21.X.1943; a PAAA, R-99184.

95 BUDDRUS (2003), p. 800.

(masculina i femenina) de les Joventuts Hitlerianes. En un primer moment, Jordana només n'acceptà la segona (“Invitó Pilar a las niñas”) però acabà acceptant-ne també la primera, amb el benentés que “se debe evitar toda publicidad”.<sup>96</sup> Les invitacions de la Delegada Nacional als representants diplomàtics (bàsicament llatinoamericans i dels països de l'Eix, incloent-ne cinc de l'ambaixada alemanya a Madrid) foren, però, rebutjades per Jordana.<sup>97</sup> En absència de cap victòria alemanya i derrotada Itàlia, no tingué lloc un II Congrés Europeu i, quan al setembre del 1944, se'n volguera celebrar a Copenhaguen el segon aniversari només hi assistirien els representants d'Alemanya, Noruega, Països Baixos, Flandes i Valònia.<sup>98</sup>

D'ara endavant i fins al final de la Guerra Mundial, la solidaritat amb Alemanya quedà reduïda a la publicació simbòlica als calendaris de SF de tres fotografies d'activitats conjuntes de les organitzacions hispano-alemanyes.<sup>99</sup> Més enllà d'això, les organitzacions falangistes, la pròpia Falange i l'Espanya de Franco tenien per recórrer encara un llarg camí de tornada que els allunyara d'una Nova Europa, en la qual, tant en la seua versió adulta com en la juvenil, durant anys havien volgut participar.

---

96 Cfr. Riestra del Moral a Subsecretario Ministerio Asuntos Exteriores, 22.V.1944; i Doussinague a Marqués de Auñón, 10.VI.1944; ambdós a AMAE, R-1724/30.

97 Doussinague a Delegado Nacional del Servicio Exterior, 24.VI.1944; a AMAE, R-2462/22.

98 BUDDRUS (2003), p. 802. Dies després els governs neerlandès i belga tornaven de l'exili.

99 Cfr. “Calendario 1944” i “Calendario 1945” de SF; a AGA (3) 69, Caixa 1.

## **7. Fonts i bibliografia.**

### **7.1. Fonts.**

#### **7.1.1. Arxius.**

Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores (AMAE, Madrid).

Archivio Centrale dello Stato (ACS, Roma).

Geheimes Staatsarchiv (GStA, Berlin).

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA, Berlin).

Real Academia de la Historia (RAH, Madrid).

#### **7.1.2. Fonts periòdiques.**

*Arriba*

*Das Deutsche Mädel*

*La Vanguardia Española*

*Medina*

*Völkischer Beobachter*

*Y. Revista para la Mujer.*

#### **7.1.3. Fonts publicades.**

-- (1999): *Documentos inéditos para la Historia del Generalísimo Franco*, Madrid, Fundación Nacional Franco Franco, vol. 4.

GÓMEZ-JORDANA SOUZA, Francisco (2002): *Milicia y diplomacia: diarios del Conde de Jordana, 1936-1944*, Burgos, Dosssoles.

PRIMO DE RIVERA, Pilar (1983): *Recuerdos de una vida*, Madrid, DYRSA.

RÜDIGER, Jutta (1999): *Ein Leben für die Jugend. Mädelführerin im Dritten Reich*, Preußisch Oldendorf, Deutsche Verlagsgesellschaft.

## **7.2. Bibliografia.**

BONACKER, Max (2007): *Goebbels' Mann beim Radio. Der NS-Propagandist Hans Fritzsche (1900-1953)*, Munic, Oldenbourg.

BUDDRUS, Michael (2003): *Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik*, Munic, K.G. Saur, 2 vols.

KLAUS, Martin (1983): *Mädchenerziehung zur Zeit der faschistischen Herrschaft in Deutschland*, Frankfurt am Main, Dipa.

KLAUS, Martin (1998): *Mädchen im Dritten Reich. Der Bund deutscher Mädel*, Colònia,

Papyrossa.

NEULEN, Hans Werner (1987): *Europa und das 3. Reich. Einigungsbestrebungen im deutschen Machtbereich 1939-45*, Munic, Universitas.

PAYNE, Stanley G. (1998<sup>3</sup>): *Franco y José Antonio. El extraño caso del fascismo español. Historia de la Falange y del Movimiento Nacional (1923-1977)*, Barcelona, Planeta.

SAZ CAMPOS, Ismael (2003): *España contra España. Los nacionalismos franquistas*, Madrid, Marcial Pons.

SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis (1993): *Crónica de la Sección Femenina y su tiempo*, Madrid, Asociación Nueva Andadura.

THOMÀS, Joan Maria (1999): *Lo que fue la Falange. La Falange y los falangistas de José Antonio, Hedilla y la Unificación. Franco y el fin de la Falange Española de las JONS*, Barcelona, Plaza & Janés.

THOMÀS, Joan Maria (2001): *La Falange de Franco. Fascismo y fascistización en el régimen franquista (1937-1945)*, Barcelona, Plaza & Janés.